

דעת תורתינו הק' בענין לבוש הצניעות

פשט - רמז - דרוש - סוד

ליקוט בענין כיסוי הפנים

תורה, נביאים, כתובים

משנה, תלמוד בבלי,
תלמוד ירושלמי,
מדרשים, זוהר,
פיוטים

גאונים, ראשונים,
אחרונים, מפרשים,
צדיקים, פוסקים,
מקובלים

דרשות, תקנות,
סיפורים, מנהגים,
ארצות, מקומות, דור
אחר דור

ס. הלכה, ס. חסידות,
ס. מוסר, ס. קבלה

• הקדמה •

- פרק א: איך הלכו האמהות הקדושות
- פרק ב: איך הלכו בזמן חז"ל
- פרק ג: במשנת הראשונים והפוסקים
- פרק ד: במשנת גדולי החסידות
- פרק ה: על מה צווחו רבותינו ומה צווחו
- פרק ו: איך הלכו בא"י בכלל ובירושלים בפרט
- פרק ז: איך הלכו במדינות אחרות
- פרק ח: האם הבתולות ג"כ בכלל
- פרק ט: למה לא הלכו כך בכמה מקומות
- פרק י: אם הוא לבוש הגויים וממי לקחנה
ואם צריך ללמוד מהם
- פרק יא: מה זוכות אלו ההולכות כך
- פרק מיוחד: על דרך חכמת האמת

וזאת למודעי! שכל המובא כאן הוא אך ורק העתקות לשון הספה"ק כלשונם ממש בלא שום שינוי כלל.

מצוה להפיץ ולפרסם

פרק א

איך הלכו האמהות הקדושות

שרה

א. איתא בזוה"ק פרשת לך לך (דף פ"א ע"ב) וז"ל: וַיֹּאמֶר אֶל שָׂרִי אִשְׁתּוֹ הִנֵּה נָא יִדְעָתִי כִּי אִשָּׁה יִפְתַּ מְרָאָה אָתָּה, וְכִי עַד הָיְתָה שְׁעֵתָא לֹא הוּא יָדַע אַבְרָהָם דְּאִשָּׁה יִפְתַּ מְרָאָה הוּוּת, אֲלֵא הָא אֻקְמוּהּ, דְּעַד הָיְתָה שְׁעֵתָא לֹא אִסְתַּכַּל בְּדִיוקְנָא דְשָׂרָה מִסְגִּיאוֹת צְנִיעוּתָא דְהוּת בִּינִיהוֹן, וְכַד קָרִיב לְמַצְרִים אֶתְגַּלִּיָּא אִיהִי וְחִמָּא בָּהּ. מִפְּרִשׁ בְּזִיו הַזּוֹהַר, דְּהִיתָה פְּנִיָּה מְכוּסָה בְּמִסוּהָ וְנִתְגַּלּוּ פְּנִיָּה ע"י רוּחַ שְׁאִינָה מְצוּיָה. וּבְמִתּוֹק מִדְּבַשׁ פִּי' וְז"ל: ע"י אִיזוּ סִיבָה נִתְגַּלּוּ פְּנִיָּה וְאִז רָאָה אוֹתָהּ פִּתְאוּם.

ב. כתוב ב**חתם סופר** עה"ת (פר' וירא ד"ה מעשים הא') וז"ל: ובאמת יש לתמוה, מי לנו צנועה משרה אמנו, איך ידעו הפלישתים שהיתה יפת מראה **והלא כסתה פניה**, וכו' יעוי"ש.

ג. בספר **חכמה ומוסר** לראש רבני חלב שבסוריא (דרך הצניעות פרק א') כתב וז"ל: שאז"ל על שרה אמנו וכו', **שתמיד היתה מכסה פניה אפילו בביתה**. (ועי' באריכות בהקדמה).

ד. **בפסוק** (בראשית כ' ט"ז) וּלְשָׂרָה אָמַר הִנֵּה נִתְּנִי אֵלָיְךָ כָּסֶף לְאַחֶיךָ הִנֵּה הוּא לָךְ כָּסוּת עֵינַיִם לְכָל אֲשֶׁר אֶתָּךְ וְגו'. מפרש במדרש **האור לרבינו נתנאל** (מתימן - מתחילת אלף השישי, ואחרים קראוהו **מאור האפלה**) וז"ל: הרי זו הכסות לך לפי **שאת מכסה עיניך מכל אדם** אפילו מכל אשר אתך, שאפילו אברהם היתה **מכסה פניה** ממנו.

ה. וב**אברבנאל** (שם) פי' וז"ל: שאותו האלף כסף שנתן לאברהם יהי' לקנות מהם **כסות עינים** לך

הקדמה

תוכחת מגולה

מדברי הגאון

ר' אברהם ענתבי זצוק"ל

... גם הנשים הצנועות יש להם ללמוד מנשים אשר באהל שאף עפ"י שעדין לא קבלו התורה ומצותיה ואפ"ה היו צנועות וזהירות מאד מאד בעצמם.

פוק חזי מה שאז"ל על שרה אמנו שלאחר כמה שנים שלקחה אאע"ה לא הכיר ביפיה מרוב צניעות שהיה בה, ולא הכירה אלא ע"י מעשה שהיה שאמר לה עתה ידעתי כי אשה יפת מראה את, מלמד שכל השנים שהיתה עמו לא הכיר בה, שתמיד היתה מכסה פניה אפילו בביתה כדי משום שלא יכנס אדם פתאום, ובפרט ביתו של אברהם אבינו ע"ה שהיה פתוח לרבים לכל עוברים ושבים, ואפילו עת שבאו המלאכים לא יצאה חוץ לאהל וא"ל איה שרה אשתך והשיב להם הנה באהל וצנועה מאד, ואין דרכה לצאת לפני האורחים. וכן ג"כ בתמר שדרשו

לבוש הצניעות

ו"ל שלא הכיר בה יהודה חמיה, משום שהיתה מכסה פניה אפילו בביתה עם בעלה כמו שהיתה עושה שרה. ופוק חזי מה זכו ששרה היתה אם כל ישראל ויצאו ממנה כמה מלכים ונביאים וחכמים וחסידים לאין חקר ומספר, וגם תמר יצאו ממנה כל מלכי בית דוד ומשיח ישראל, והרי אלו שעדיין לא נצטוו ואפ"ה היו צנועות הרבה עד מאד, וא"כ אנו שנצטוינו וקבלנו עלינו את התורה ומשפטיה עאכ"ו שצריכין הנשים להיות צנועות.

וא"כ אהה על דורותינו אלה שאפילו בעת שהולכות ברה"ר אינם מכסות את פניהם שאפילו מתעטפות בצעיף אינם מתעטפות יפה יפה וכל פניהם יראה וימצא לעין כל רואיהם, ורואים אותן אחד גוי ואחד ישראל, וכל רואיהם יכירם ואינם מרגישות בעצמם שהכל צופים בהם לחזות יפיים, ומזה נולד כמה תקלות נזיקין וחבלות ומביאים בני אדם לידי הרהור עבירה

ולכל אשר אתך בבית מהנשים, והכסות עינים הוא המסוה שהנשים הצנועות נוהגות לשאת על פניהם ואמר זה דרך מוסר כאומר אותו דבר מועט שנתתי לאברהם הנה הוא לך לקנות ממנו מסוה וכסות עינים לך ולנשיך.

ו. וכעין זה פי' בספר שמנה לחמו (שם) וז"ל: כסות עינים. אפשר שנתן לה מסוה על פניה לבל יוכלו להסתכל ביופיה כדי שלא יתאוו לה מחמת יופיה, וזהו כסות עינים.

ז. ויעויין מה שכתב הגר"א בביאורו לתקוני זוהר (דף ק: תקון ס"ט ד"ה דאיהו כסות עינים) וז"ל: **ופשטא דקרא כסות עינים שלא יסתכלו בה כמ"ש המפרשים.** (אמנם דבריו מתפרשים בתרי אנפי, ועי').

ח. בספר בניהו לבעל הבן איש חי (מגילה י"ד). כתב וז"ל: יספה שהכל סכין ביופיה וכו', ואם היה קורא אותה בכתובים המדברים מעת נשואיה עד עת פטירתה בשם זה של יסכה שיש בו משמעות זו ג"כ דהכל סכין ביופיה היו חושבים שלא היתה צנועה ח"ו, שאם צנועה איך היו רואין אותה הכל וסכין ביופיה, ובאמת לא כן הדבר כי באמת היתה צנועה ושום אדם לא ראה אותה ולא נראית אלא פעם אחת דרך מקרה בירידתה למצרים וכו'. (ועי' להלן ריש פרק ח' המשך דבריו).

רבקה ט. יונתן בן עוזיאל מתרגם על הפסוק (בראשית כ"ד ס"ה) **וַתִּקַּח הַצֶּעִיף וַתַּתְּכֶם, וְנָסִיבַת רִדְדָא וְאַתְעִיפַת בִּיה,** וז"ל **החתם סופר** (שם): **לקחה הצעיף וכסתה פניה.** (וכן איתא בחתם סופר עמ"ס כתובות דף י"ז: מהדו"ת [תקס"ב] ד"ה קריתא).

י. וכן בילקוט מעם לועז (שם) כתב וז"ל: **ואז כסתה יפה פניה בצעיף.**

לבוש הצניעות

יא. ומובא במדרש רבה (בראשית פרשה ס' פסקא ט"ו ופרשה פ"ה פסקא צ') שנים נתכסו בצעיף וילדו תאומים, רבקה ותמר (משווה רבקה לתמר, עי' בסמוך אות י"ח. ועיין עוד בזה להלן פרק י"א אות ו').

יב. בספר שפתי כהן על התורה, מגורי האר"י ז"ל (סוף פרשת חיי שרה) כתוב וז"ל: בצעיף וּתְתַכֵּס, לפי שכסתה פניה זכו בניה לענני כבוד וכו'. (ועי' עוד להלן פרק י"א אות ה').

יג. כתב בספר דבר בעתו מתלמידי האריז"ל (דף פ"ג ע"ב ד"ה והרדידים) וז"ל: שהצעיף הוא שמכסה כל גופה ופניה. ובסמוך לו (דף פ"ד ע"א) עה"פ וְתַחַת פְּתִיגִיל (ישעיה ג' כ"ד) כתב וז"ל: והוא הצעיף כמ"ש ברבקה וְתַקַּח הַצָּעִיף וְתַתְּכָס. (ועי' באריכות בפרק האחרון אות ג').

יד. בספר עוד יוסף חי - דרשות (פר' ויצא ד"ה עודנו) כתב וז"ל: כי רחל

רחל

וחוטאים ומחטיאים את הבריות.

והיה להם ללמוד ק"ו מנשי הנכרים שכולם נוהגות חוץ מהצעיף נותנות מסוה על פניהם כשהולכות ברה"ר כדי שלא יסתכל בהם שום אדם כלל. ואיך אנחנו בני ישראל לא נלך בחוקותיהם בזה הדבר מק"ו, ואיך שפחה תירש גבירתה שזאת היתה הצניעות נחלת עבדי ה' אלו נשי בני ישראל, ואיך נחלתנו נהפכה לזרים, ועל זאת

מה שאנו בני מורגלים כמעט בכל תפלה, שיזכר לנו הקב"ה זכות אבות, היינו, אם נלך מעט בדרכיהם וכו' אם נראה לתפס כפי מה ששיג שכלנו מדרכיהם הקדושים ולאחז מעט מהנהגתם בקדש, תועיל לנו זכותם הרוממה להביאנו לכל טוב. משא"כ, אם נתן, ח"ו, כתף סוררת ולא נרצה לילך כלל בדרכיהם, בודאי לא להועיל ולא לכבוד יהיה לנו מה שנזכיר זכותן:

(שמירת הלשון ח"א שער התורה פרק ח' ד"ה ואעתיק)

"הרי שנשתבחו האמהות בפרט בצניעות, כי עיקר שבח האשה ומדרגתה העליונה הוא הצניעות."

(מהר"ל - גבורות ה' סוף פרק ס')

הני נשי בנות ישראל הקדושות כמה צריך להתנהג בדרך צניעות בכל מעשיהן ולאחז בדרכי אמותינו הקדושות והטהורות שרה רבקה רחל ולאה זיע"א אשר הדריכו עצמן בדרכי הצניעות ולמפורסמות אין צריך ראיה.

(שבט מישור פרק ו')

שכל אחד ואחד מישראל חייב לומר

מתי יגיעו מעשי למעשה אבותי אברהם יצחק ויעקב

(תנא דבי אליהו רבה פרק כה)

לבוש הצניעות

ידו כל הדווים ויחרדו איש אל רעהו, ואיך לא נחריד לבבם לבטל מהם מנהג הרע הזה שהולכים ברה"ר בלתי מסוה על פניהם.

וגם אני שמעתי שהגוים מדברים סרה ומלעיגים על נשי ישראל והיו לעג בפיהם ואומרים שלא כך היו נשים העבריות שאנו יודעים שהיו צנועות הרבה, ואיך עתה נהפכו מטובה לרעה, ואוי לאזנים שכך שומעות.

וגם שמעתי שבכל גלילות ישראל עד היום הזה שמנהג נשי ישראל שנותנות מסוה על פניהם מלבד הצעיף, ואפילו בביתם לא יסירו המסוה מעל פניהם, ואחד משלוחי א"י הגיד לי שנתאכסן בביתו של בעל הבית בבבל ונתעכב בביתו של בעה"ב יותר משנה תמימה, ולא אירע שום פעם שפגש באשתו של בעה"ב מבלי מסוה על פניה, ובפרט כשיש אורח בביתה אינה יוצאת אפילו לחצר כל עוד שהאורח מצוי, אלא דוקא כל כבודה בת מלך פנימה,

אמנו ע"ה היתה לובשת על פניה פרגוד, שהוא סודר מנוקב נקבים קטנים שקורין בערבי "כיליי", שהיא רואה ואינה נראית וכו', שהיתה הולכת בדרך צנוע על ידי הפסק וכו'. (ועי' עוד מש"כ בספרו בן יהודע מגילה יג: ד"ה ומאי צניעותא דהויא ברחל. וראה עוד בספר שיחות הר"ן אות פ"ו בענין רחל).

לאה

[טו. ראה אות הסמוך לגבי דינה. (וקל וחומר לאמה, ועוד ק"ו לנשואה, ובפרט שעליה דרז"ל כאמה בתה לגריעותא, ועי').]

דינה

טז. מובא במדרש רבה (בראשית פרשה פ' פסקא ה') וַתֵּצֵא דִּינָה בַּת לְאָה מִיד וַיֵּרָא אֹתָהּ שָׁכֵם בֶּן חַמּוֹר, ר' שמואל בר נחמן אמר שגלה בה דרועה, מפרש העץ יוסף וז"ל: כלומר שנתגלה בה זרועה ועל ידי זה ראה ביפיה, כי לא יתכן שלא כסתה פניה ביציאתה. (ובמהדו' כ"י נוסף) וזהו מרומז בכתוב וַיֵּרָא אֹתָהּ שָׁכֵם כלומר שראה בה את השכם שהוא הזרוע מלשון מִשְׁכָּמוֹ וּמַעֲלָה, מדלא קאמר וירא שכם בן חמור אותה.

יז. אולם ביפה תואר השלם (שם פסקא א') ביאר באופן אחר וז"ל: וַתֵּצֵא דִּינָה, לְרֹאוֹת בְּבָנוֹת הָאָרֶץ שנראה שהיה קצת פריצות בה שיצאה אנה ואנה בגילוי פנים עד שראה אותה שכם וכו'.

תמר

יח. כתוב בתורה פרשת וישב (בראשית ל"ח ט"ז) וַיֵּרָאָהּ יְהוּדָה וַיַּחְשְׁבָהּ לְזֹנָה כִּי כָסְתָהּ פָּנֶיהָ, פירש"י וז"ל: כי כסתה פניה ולא יכול לראותה ולהכירה, ומדרש רבותינו כי כסתה פניה כשהיתה בבית חמיה היתה צנועה, לפיכך לא חשדה.

כותב ע"ז רבינו אליהו מזרחי וז"ל: כי כסתה פניה ולא יכול לראותה ולהכירה, לא ולכן חשבה לזונה כי אדרבא דרך נשים צנועות לכסות פניהם בשוק. וכן בשפתי חכמים כתב וז"ל: אדרבה צנועה היא כיון

לבוש הצניעות

שכסתה את פניה. (וכן מבואר במהרש"א הובא בסמוך אות כ"א. ודומה לזה כתב בספר **דברי דוד** עה"ת לבעל הט"ז, ביאור יפה ברש"י הנ"ל שכוונתו ליישב פשוטו עם מדרשו).

יט. ולהלן כותב **רש"י** (פס' כ"ו ד"ה ממני) וז"ל: ורז"ל דרשו (מכות כג:), שיצאה בת קול ואמרה, ממני ומאתי יצאו הדברים, **לפי שהיתה צנועה בבית חמיה**, גזרתי שיצאו ממנה מלכים, ומשבט יהודה גזרתי להעמיד מלכים בישראל. (ועי' בזה עוד להלן ריש פר' י"א).

כ. ובגמ' (מגילה י: סוטה י:) אמר רב שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן, כל כלה שהיא צנועה בבית חמיה זוכה ויוצאין ממנה מלכים ונביאים, מנלן, מתמר דכתיב ויראה יהודה ויחשבה לזונה פי כסתה פניה, משום דכסתה פניה ויחשבה לזונה, **אלא משום דכסתה פניה בבית חמיה ולא הוה ידע לה זכתה ויצאו ממנה מלכים ונביאים.**

פרש"י במגילה (שם) וז"ל: שכסתה פניה בבית חמיה, לפיכך לא הכירה עכשיו שאף בביתו לא ראה פניה שיהא מכירה, ובסוטה (שם) פירש וז"ל: דכסתה פניה בבית חמיה, ולא ראה אותה כל הימים שגדלה בביתו לפיכך לא הכיר בה. ולשון **רבינו בחיי** (בראשית שם): **שמעולם לא גלתה פניה בבית יהודה.**

כא. ובמהרש"א (סוטה שם) כתב וז"ל: משום דכסתה פניה. דליכא למימר בהיפוך וכו', דהא כיון דאין דרך הזונות לכסות פניהם וכו', ורש"י בחומש פירש לפי דרשה דהכא, כי כסתה פניה כשהיתה בבית חמיה היתה צנועה לפיכך לא חשדה עכ"ל, ולפי"ז ניחא דכי כסתה פניה הוה שפיר טעם לויחשבה לזונה, משום דכסתה פניה בבית חמיה כדרך הצנועות והך אשה לא כסתה פניה כדרך הפרוצות, לכך לא חשבה לתמר אלא שהיא זונה וק"ל.

וא"כ אתמהה על הארץ הלזו דלמה משונה מכל חברותיה משאר מדינות.

ויותר יגדל התימא על כל חכמי דור ודור אשר היו לפנינו שאיך לא השגיחו ולא מיחו על הדבר הזה לחפש במנהג הרע הזה ולבטלו, ולגזור עליהם שמכאן ולהבא ישימו מסוה על פניהם לפחות בעת צאתם להלך ברה"ר.

ואולי שיש ללמד עליהם זכות משום שראו את דורם יפה שהיו צנועות הרבה ואין אשה יוצאה מדלת ביתה חוצה ללכת בשוקים וברחובות ואפילו אחת מאלף לא ימצא אשה הולכת לשוק לרה"ר, ואף כי לפעמים במועדים וחגים יוצאות מבתיהם לבקר קרוביהם או כלה לבית אביה אינן הולכות כי אם בשכונת היהודים, וזה אינו אלא עראי, והוי כעין דבר דלא שכיח דלא גזרו ביה רבנן, א"כ מתוך שהיו צנועות הרבה מכסות גם פניהם בצעיף שעל ראשם ואינם מניחות כי אם עין

לבוש הצניעות

אחת לראות הדרך, אבל שאר הפנים היה מכוסה בצעיף מש"ה לא תקנו להם לעשות מסוה.

משא"כ עתה בזמנינו שהרבה נשים יוצאות לרה"ר שלא ברשות, וגם אפילו שהם מתעטפים בצעיף מ"מ כל פניהם מגולה ואפילו גוי שבשוק מכיר בהם והכרת פניהם ענתה בם, שודאי ראוי לגזור עליהם לבלתי לכת אשה ברה"ר כי אם מסוה על פניה מלבד הצעיף, ואשרי חלקו למנהיגם על ככה, וכו'.

הא ודאי שחיובא רמי עלן ועל כל חכמי הדור לתקן מעוות זה ואחר עמו, שמכאן ולהבא שאל יהיו יוצאות בנות ישראל לרה"ר מבלי מסוה על פניהם, גם צר לי מאד על הנשים העומדות בפתח חצריהם שהוא פתוח על רה"ר שעומדים שם מבלי שום צעיף ועומדים לראות עובר ושב דרך שם.

(ספר חכמה ומוסר)

להר"א ענתבי, ראש רבני חלב שבסוריא, דרך הצניעות פר' א')

כב. בילקוט שמעוני וישב (בראשית קמ"ה) איתא, כיוון שכסתה פניה אמר אלו היתה מופקרת לא היתה מכסה פניה.

כג. וראה להלן פר' ד' אות ב' דברי בעל הבני יששכר.

כד. ובספר עקידת יצחק על התורה (שער כח) כותב וז"ל: והנה היא כסתה פניה כמנהג הנשים הכשרות וכו'.

כה. וז"ל העץ יוסף (על עין יעקב סוטה י'): דכסתה פניה בבית חמיה כדרך הצנועות וכו'.

כו. בספר יין הרוקח על מגילת

רות

רות (לרבינו אלעזר מגרמיזא שבאשכנז

- בעל הרוקח, והובא בילקוט מעם לועז) פירש על הפסוק (רות ג' ט"ז) וַתִּבּוֹא אֶל חֲמוּתָהּ וַתֹּאמֶר מִי אַתְּ בְּתִי, וז"ל: שהיתה מכוסה במסוה.

כז. הב"ח בספרו משיב נפש (שם פס' י"ד-ט"ו) כותב וז"ל: כי רות לרוב צניעותה שמה עליה מטפחת נוספת לכסות ראשה ופניה ורוב גופה.

כח. יעויין פרק אחרון אות ב' בדברי האריז"ל. (משווה אותה לרבקה ותמה,

אסתר

אך אינו מוכח, ועי').

פרק ב

איך הלכו בזמן חז"ל

א. בפסוק (ישעיה מ"ז ב') קָחִי רַחֲמִים וְטַחֲנִי קִמַּח גְּלִי צִמְתָּהּ. פי' המצודת דוד וז"ל: דרך הנשים המכובדות לכסות פניהם במסוה והוא מכסה דק, ולזה אמר, כשתלכי גולה תגלי המכסה ההוא מעל פניך כדרך השפחות הבזויות.

לבוש הצניעות

וכן מפרש במצודת ציון על הפסוק (שיר השירים ד' א') עֵינֶיךָ יוֹנִים מִבְּעַד לְצִמְתְּךָ וז"ל: צִמְתְּךָ הוּא הַמַּסּוּהָ הַמְכֻסָּה אֶת הַפְּנִים. (וכן פי' שם ד' ג', וגם שם ו' ז'). וכן פירש רבינו סעדיה גאון בפירושו לאיוב (י"ח ט').

ב. וכתב בקיצור אלשיך וש"מ (שם) וז"ל: הִנֵּה יָפָה רַעְיָתִי גַם בִּפְרִט כִּי עֵינֶיךָ יוֹנִים וכו' מִבְּעַד לְצִמְתְּךָ לֹא כִשְׁאֵר הַנָּשִׁים שֶׁהֵם מַגְלִים הַסִּבְכָּה הוּא הַמַּסּוּהָ שֶׁעַל פְּנֵיהָ כְּדִי לְהַרְאוֹת יָפִיהָ, אִמְנֵם עֵינֶיךָ הֵם מִבְּעַד לְצִמְתְּךָ, הֵם תַּחַת הַשִּׁבְכָה שֶׁלֹּא יִבִּיטוּ בָךְ זָרִים.

ג. בגמ' (שבת ס"ה.) ערביות יוצאות רעולות, ומדיות פרופות, וכל אדם, אלא שדברו חכמים בהווה, פרש"י בגמ' וז"ל: ערביות. נשים ישראליות שבערב, יוצאות רעולות, דרך ערביות להיות מעוטפות ראשן ופניהם חוץ מן העינים. והרע"ב על המשנה פי' וז"ל: בנות ישראל שבערביא, יוצאות רעולות מעוטפות בראשם ופניהם מכוסות חוץ מן העינים כדרך הערביות.

ד. וכן היה דרך הצנועות בכלל, כדאיתא בגמ' (שבת פ.), כחול כדי לכוּחַל עֵין אַחַת, עֵין אַחַת הֵיא לֹא כַחֲלִי, אָמַר רַב הוֹנָא שֶׁכֵּן צְנוּעוֹת כּוֹחֲלוֹת עֵין אַחַת, פִּירֶשׁ"י וז"ל: צְנוּעוֹת שֶׁהוֹלְכוֹת מְעוֹטְפוֹת וְאֵין מַגְלוֹת אֶלֶּא עֵין אֶחָד לְרֹאוֹת וּכְוֹחֲלוֹת אוֹתוֹ. וּבִרְ"ן עַל הַרִי"ף (ל"ג ע"ב) כֵּתַב וז"ל: מִפְּרֶשׁ בַּגְמָרָא דְצְנוּעוֹת מְכֻסּוֹת כָּל פְּנֵיהֶם חוּץ מֵעֵין אַחַת וכו'. וכן פירשו

הַרְע"ב וְהַתְּפֹא"י עַל מִשְׁנֵה זו. (וְהֵכָא לֹא מִיִּירִי בַּמָּקוֹם מִסּוּיִם אֶלֶּא בְּכָל הַמְּקוֹמוֹת). וּמִקְשִׁינָן בַּגְמ' מִיִּתִּיבִי ר' שְׁמַעוֹן בֶּן אֱלֵעָזָר אוֹמֵר, כַּחֲלוֹל אִם לְרִפּוּאָה כְּדִי לְכַחֲלוֹ עֵין אַחַת אִם לְקִשְׁט בְּב' עֵינִים, תִּרְגְּמָא הַלֵּל בְּרִיה דְּר' שְׁמוּאֵל בֶּר נַחֲמָנִי, כִּי תִנְיָא הֵהוּא בְּעִירְנִיּוֹת. פִּירֶשׁ רִש"י וז"ל: בְּנוֹת כְּפָרִים אֵינָן צְרִיכוֹת צְנוּעוֹת כ"כ שֶׁאֵין שְׁחוֹק וְקִלּוֹת רֹאשׁ מִצּוֹי שֵׁם וְעֵמָּה מוֹעֲטִין וְאֵינָן מְכַסִּין פְּנֵיהֶם וְכוֹחֲלוֹת ב' עֵינֵיהֶם. וּבַפְּסָקִי הַרִי"ד פִּירֶשׁ וז"ל: בְּעִירְנִיּוֹת, שֶׁאֵין כ"כ צְנוּעוֹת וּמַגְלוֹת שְׁנֵי עֵינֵיהֶם.

ה. וּבַמֵּאִירִי (שם ע"ח:) כֵּתַב וז"ל: כְּדִי לְכַחֲלוֹ עֵין אַחַת וּפִי' בַּגְמ' בְּצְנוּעוֹת שֶׁהוֹלְכוֹת מְעוֹטְפוֹת וְאֵין מַגְלוֹת אֶלֶּא עֵין וכו', וְשִׁיעוֹר זֶה אֵף בְּשֶׁאֵין צְנוּעוֹת הוֹאִיל וְהוּא חָשׁוּב לְצְנוּעוֹת, שְׂרׁוּב בְּנוֹת צְנוּעוֹת הֵן.

ו. וכן בירושלמי שבת (פ"ח הלכה ג') אָמַר רַב מִנָּא מָה תִּנְא חוֹשֶׁשֶׁת, אֶלֶּא שֶׁכֵּן אִשָּׁה כּוֹחֲלַת אַחַת מֵעֵינֶיהָ, וּמִטְמַנַּת חֲבֵרְתָּהּ, וְיוֹצֵא לְשׁוֹק, פִּירֶשׁ הַפְּנִי מִשֶּׁה וז"ל: שֶׁכֵּן אִשָּׁה כּוֹחֲלַת אַחַת מֵעֵינֶיהָ וּמִטְמַנַּת הַשְּׁנִיָּה וְיוֹצֵאת כֵּךְ לְשׁוֹק, וְדֶרֶךְ הַצְנוּעוֹת לַעֲשׂוֹת כֵּן מִפְּנֵי שֶׁהוֹלְכוֹת מְעוֹטְפוֹת וְאֵינָן מַגְלוֹת אֶלֶּא עֵין אַחַת לְרֹאוֹת, וְכֵהָאִי דְכֹתִיב (שִׁיר הַשִּׁירִים ד' ט') לְבִבְתִּינִי בְּאַחַת מֵעֵינֶיךָ אֶלְמָא שֶׁמִּדְּרֵךְ הַצְנוּעוֹת כֵּךְ הוּא. (וְכֵן פִּירְשׁוּ שָׂאֵר מִפְּרָשִׁים פֶּסוּק זֶה, עֵינֵי בָאוֹת הַסְמוּךְ, וְכֵן בַּפֶּרֶק י' אוֹת ו'). וְכֵן פִּירֶשׁ שֵׁם בַּקְרֶבֶן הָעֵדָה.

י. ועיין להלן ריש פרק י' דברי המדרש **חופת אליהו**, שמבואר שם להדיא איך הלכו בזמן הבית.

פרק ג

במשנת הראשונים והפוסקים

א. כתב הרמב"ם (הלכות אישות פרק כ"ה הלכה ב') וז"ל: ...דבר ידוע הוא שאין דין זה אלא באותן המקומות שהיה מנהג הנשים שם להלך בשוק ופניהן גלויות והכל יודעין אותן ואומרים זו היא בתו של פלוני וזו היא אחותו של פלוני כמו ערי אדום בזמן הזה. אבל מקומות שאין דרך הבנות שם לצאת לשוק כלל ואם תצא הבת למרחץ בנשף תצא מתנכרה ולא יראה אותה אדם חוץ מקרובותיה הרי זה טוען אף במומין שבגלוי.

ב. וכעין זה כתב הסמ"ג (חלק מצות עשה מצוה מ"ח), וכן כתב המרדכי (כתובות אות קצ"ח), וכן נפסק בשלחן ערוך (אבן העזר סי' קי"ז).

ג. כתב הטור (או"ח סי' ש"ג) וז"ל: ואשה יוצאה רעולה והוא שמעטפת כל ראשה חוץ מהפנים. פי' הפרישה וז"ל: חוץ מהפנים פי' רש"י חוץ מן העינים. וכן בשולחן ערוך (שם סעיף כ"א) וז"ל: יוצאת אשה רעולה וכו' עכ"ל, וכתבו הנו"כ דפירושו חוץ

ז. איתא בתנא דבי אליהו (רבה פרק ה') וז"ל: לַבְּתִינִי בְּאַחַת מֵעֵינֶיהָ בְּאַחַד עֶנָק מְצֻרָנֶיהָ (שיר השירים שם), משל למלך שקדש את האשה ונראית לו באחת מעיניה והיה אוהבה ביותר ושמח בה ומשתוקק בה אמור מעתה כשיראנה בשתי עיניה על אחת כמה וכמה כך אברהם אבינו וכו'. פירש הרמתיים צופים (תלמידו של ר' שמחה בונים מפארשיסחא, אות פ') וז"ל: כי הצנועות כאשר הולכות בשוק דרכם לכסות ראשם ופניהם ואינם מגלים כי אם עין אחת כדי לראות לילך בשוק.

והמשל הזה איתא גם במדרש זוטא (שיר השירים פרשה ד') בקיצור לשון והובא בילקוט שמעוני (שם פרק ד' רמז תתקפ"ח).

ח. בפירוש ר' יהודה החסיד (דף קס"ד) על הפסוק ופְּרִשְׁתָּ כְּנָפֶיךָ עַל אֲמֹתֶיךָ (רות ג' ט') כתב וז"ל: כמין בגד היו תולין לארוסות על פניהם באותן הימים שלא יסתכל בהם אדם מעתה הואיל ואסורה לכל.

ט. בשו"ת הרדב"ז (ח"ב סי' תש"ע בסוף תשובתו, מובא להלן בפרק ג' אות ו') כתב וז"ל: ...דמי לא עסקינן דבזמן חכמי התלמוד היו הנשים הולכות מכוסות, ואפילו הכי אסרו. (והא דאיתא בגמ' תענית כג: כי מטא למתא נפקא דביתהו לאפיה כי מקשטא, עי' בספר בן יהודה שם שכתב וז"ל: ...ויתכן נפל הצעיף מעליה מכח איזה סיבה וראו אותה, עכ"ל).

לבוש הצניעות

מהעינים (באר הגולה וביאור הגר"א וש"מ שם), וכן כותב **המשנ"ב** (ס"ק ע"א) וז"ל: **בערוך וברש"י** איתא **חוץ מהעינים** (ועיין בשער הציון). וכתב **רבינו ירוחם** (בספר אדם בהלכות שבת נתיב י"ב חלק י"א) וז"ל: ויוצאה אשה **מעוטפת בראשה כמו שנוהגות לצאת** וכן בטליתה.

ד. וכתב **הבאר היטב** (אהע"ז סי' כ"א סק"ב) וז"ל: **וכנסת הגדולה** בשם **הרדב"ז** ח"ב (מובא בסמוך אות ו') כתב, דלא סגי כשירחיק ד' אמות אלא כל שאינו מרוחק שאינו מכיר ומבחין בה בהלכה ובתנועותיה אסור. איסור זה הוא בכל האנשים ובכל המקומות אפילו במקום שהנשים הולכות מכוסות מכף רגל ועד ראש, עכ"ל. (והר"ר **דניאל פריש** העתיקו בס' **ימי הבחרות** שער ב' פכ"ו).

ה. **באבודרהם** (בסוף הספר בחלק **תשלום אבודרהם**) מביא פזמון **לר' משה בן עזרא** ליום כיפור וז"ל הפזמון: מה נאמר ונגפים אנחנו ממעשנו, ועל פנינו צעיפים מהביט לעושינו וכו'. מפרש על זה **האבודרהם** וז"ל: צעיפים, הוא כנוי לעוונות שהם מסתירים בינינו ובין הבורא. **כמו הצעיף שמעטפין בו הנשים פניהם**, והוא מלשון וְתָכַס בְּצַעֲיָף (בראשית ל"ח, י"ד).

ו. בשו"ת **הרדב"ז** (ח"ב סי' תש"ע) כתב וז"ל: שאלת ממני אודיעך דעתי במה שאמרו אחרי האיש ולא אחרי אשה, אם נוהג דין זה בארצות הללו שהנשים הולכות מכוסות מכף רגל

ועד ראש ואין נגלה ממנה דבר שיוכל האדם להסתכל בו. תשובה, לא נתנו רבותינו ז"ל דבריהם לשיעורין, אלא כל הנשים שוות וכל המקומות שווים, ותו דאין הטעם משום שמסתכל במקום מגולה ממנה אלא עיקר הטעם הוא מפני שיבוא לידי הרהור, ועל ידי הילוכה ותנועותיה אע"פ שהיא מכוסה יבוא לידי הרהור, דמי לא **עסקינן דבזמן חכמי התלמוד היו הנשים הולכות מכוסות** ואפילו הכי אסרו.

ז. ועיין לעיל פרק ב' אות ה' דברי **המאירי**.

ח. כתוב בספר **השורשים להרד"ק** (אות צ' ערך צעף) וז"ל: וְתָכַס בְּצַעֲיָף (בראשית ל"ח י"ד), וְתָכַס צַעֲיָפָה מֵעֲלֶיהָ (שם ל"ח י"ט), **עטוף שמעטפות בו הנשים פניהם**. (וכעין זה כתב גם באות ס' ערך סוה, וכן גם באות ר' ערך רעל).

וכן כתב בפירושו לנ"ך (ישעיה ג' י"ט) וז"ל: וְהָרַעְלוּת, ופירשו **הגאונים** צעיף משימות על ראשן ומתכסות בו כל הפנים שאין נראה להם אלא העינים. וכן ביחזקאל (י"ג י"ח) כתב וז"ל: הַמְסַפְּחוֹת. כמו המטפחות, והם הצעיפים שמכסות בהם הנשים את פניהן. וכ"כ (שם) **באברבנאל**.

ט. **המהרש"ל** בספרו **ים של שלמה** (יבמות פ"ד סי' כ"ד) כתב וז"ל: ועוד, בגברי ליכא למטעי שהרי בלאו הכי כמה כנופיות של אנשים יש לשם, אבל בנשים איכא למיחש מאחר שהלכה

להיות צנועה וכו', ותשתדל כשתשב בבית החופה או בבית השמחה לישב עם הנשים הצדקניות הכשרות וכו', **ולא יראה ממנה כי אם עיניה.**

יד. ראה דברי **הצמח צדק** להלן פר' ד' אות ה'.

טו. כתוב בספר **סדר גטרבה** (אות קע"ו) והביאו בספר **פתח האהל** (הלכות גיטין סי' י"ב סעי' ד') וז"ל: תכסה האשה פניה משום צניעות, עד שעה שהרב מדבר עמה ושמקבלת גיטה שאז תגלה פניה.

טז. בתפארת ישראל על המשנה בנגעים (פרק י"א משנה י"א אות פ"ח) כתב וז"ל: סבכה, שלייער בל"א שקשור בסבכה היא הויבע בל"א, **והצעף משולשל על פני האשה וכו'.**

יז. כתב בספר **בן איש חי** (הלכות שנה שניה פר' כי תשא אות ט') בדין תופר בשבת וז"ל: מה שמחברים הלבוש על ידי מחט וכו', וכן במלבושי הנשים וכו', כגון לחבר צידי הצעיף או **מכסה הפנים ביציאתם חוץ לבית, מותר וכו'.**

יח. בילקוט מעם לועז פרשת נשא (במדבר עמ' נ') בענין ביזוי הסוטה בהשקאתה, כתב וז"ל: והיא ביניהם **כפי שהיא בביתה, בלי צעיף ובלי מכסה על פניה.**

יט. בשו"ת פני יצחק (חלק ו' סי' ו') כתב וז"ל: כשהן הולכין מחצר לחצר דרך רשות הרבים או לשוק, הן מתכסות מכף רגלן ועד קדקדן ברדיד גדול

עמה א"כ יאמרו אכל אחת ואחת שחלצה, ועוד, **דהנשים מכסות עצמן ואינם מגלות פניהם כל כך, איכא למיטעי.**

י. וז"ל השל"ה הקדוש (שער האותיות אות צ'): ומכ"ש האשה שהיא מחויבת להיותה צנועה ביותר שיהיה כל כבודה פנימה, **ותסתיר עצמה מכל אדם שבעולם בכל מה דאפשר, ועיניה תמיד למטה ודיבורה בנחת, ולא יראה ולא ימצא ולא יהיה מגולה מכל גופה אפילו במשהו, שלא תכשול שום אדם במראית עין, וכו'.**

יא. כתב בספר **דבר בעתו** מתלמידי **האריז"ל** (דף פ"ג ע"ב ד"ה והרדידים) וז"ל: הנה הסרבב הוא מלבוש העליון שעל כל הבגדים כמ"ש וכו', ואינו הצעיף, **שהצעף הוא שמכסה כל גופה ופניה** ויוצאת לחוץ. (ועי' באריכות בפרק האחרון אות ג').

יב. ר' יעקב עמדין כותב בספרו **מגדל עוז** (בית מדות עליית דרך ארץ) וז"ל: צריכה האשה להיות צנועה ויושבת בתוך ביתה, ולא תצא מדלתי ביתה אלא לצורך גדול וכו', ותשתדל כשתשב בבית החופה או בבית הכנסת, לישב עם הנשים הצדקניות הכשרות, ולא תהיה מרבה דברים, ויושבת בענוה ובצניעות, **ולא יראה ממנה כי אם עיניה.** (וראה עוד מדבריו שם, הובא להלן פר' ה' אות א').

יג. וכן כתב **הראשית חכמה** (פרק דרך ארץ שער ד' אות כ"ה) וז"ל: צריכה האשה

ולא נראה מהן בחוש הראות אלא רק פניהם, ויש מהן הרבה נשים צנועות יותר שמכסין גם את הפנים במסוה.

מדת הצניעות משובחת עד למאד ובנשים משובחת ביותר כלל גדול אמרו וכו' מנא לן מתמר וכו' משום דכסתה פניה בבית חמיה רצונו לומר שהיתה מתנהגת בצניעות יתירה וכו'.
(מאירי מגילה י' ע"ב)

יתירה שהיה בה, כי אביה היה לו בית מזיגה, והיא היתה עומדת שם כל היום לספק משקה להבאים לקנות, וכדי להרחיק את הערלים השכורים מעמה, כסתה מקצת פניה בצעיף ודברה אליהם כמתנמנמת.

ד. בספר שיח שרפי קודש (ח"ג אות רנ"ד) כתב וז"ל: חיה בת רבינו (-ר' נחמן מברסלב) היתה צנועה מאוד ובעלת יראת שמים עד מאוד, שלרוב הקפדתה במידת הצניעות היתה מכסה פניה כשהיתה הולכת ברחוב.

ה. כתב הצמח צדק (יו"ד סי' צ"א) וז"ל: לבוש זה הוא מנהג צניעות לכסות פניהם שלא יביטו עליהם הבחורים. (ועיין עוד מדבריו להלן פר' ט' אות ג').

ו. וכתב בספר רמתיים צופים (תלמידו של ר' שמחה בונים מפארשיסחא זי"ע, מובא באריכות לעיל פר' ב' אות ז') וז"ל: כי הצנועות כאשר הולכות בשוק דרכם לכסות ראשם ופניהם ואינם מגלים כי אם עין אחת כדי לראות לילך בשוק.

ז. ובשפת אמת (מגילה י:) כתב וז"ל: אהא דאמר מלכים מדוד יש להקשות דהול"ל מִיִּשְׁי, שהרי גם דוד מלך ישראל הי', ויראה לפרש וכו' כי דהע"ה הי' לו המלוכה בצדקתו וכו' רק בניו אחריו י"ל שזכות זה שכיסתה פניה הי' סיוע לדורותיו אחריו שיהי' המלוכה שלהם כנ"ל.

פרק ד

במשנת גדולי החסידות

א. בספר בעל שם טוב עה"ת בראשית (וישב אות ה') כתב וז"ל: כִּי כִסְתָה פָּנֶיךָ ודרשו רז"ל (בסוטה דף י:) שכסתה פניה בבית חמיה שהיתה צנועה עיי"ש ברש"י, וכשהיה הבעש"ט בסטמבול ראה יונגע לייט שהיה להם נשמת תנאים ואמר שזה מגודל צניעות הנשים (מדרש פינחס החדש אות כ"ח).

ב. וכתב בעל הבני יששכר בספרו אגרא דכלה (שם) וז"ל: וַיִּחַשְׁבֶּהָ לְזִוְנָה כִּי כִסְתָה פָּנֶיךָ. מתרגם וכו'. הוקשה לו היאך סלקא דעתך דמשום הכי חשבה לזונה על שכסתה פניה, אדרבא מדרך הזונות לגלות פניהם, כמד"א (ירמיה ג' ג') וַיִּמְצָח אִשָּׁה זִוְנָה וכו'.

ג. בספר י"ג אורות (פרק א') כתב וז"ל: רבינו אלימלך נולד ... בשכר צניעות

פרק ה

על מה צווחו רבותינו
ומה צווחו

א. ר' יעקב עמדין בספרו מגדל עוז (בית מדות עליית דרך ארץ) אחר שכתב בזה"ל (מובא לעיל פר' ג' אות י"ב): **ולא יראה ממנה כי אם עיניה**. הוסיף במאמר מוסגר וז"ל: שמענה נשי מקומנו היושבות בפתח עינים, גלויות עינים פדחת ועפעפים, לסתות צדעים ולחיים, פה לשון ושנים וכו' (ומפרט עוד איברים), **כולם רוב נראה לעינים**, ואולי חושבות עצמן כמ"ה (=מלאך המוות) שכולו מלא עינים, והרי כל גופה חשוב כעיניה, ובדין הוא שהרי הביאה המ"ה בעולם וכו' אבל מה נעשה למכשפות הללו וכו' **שומר נפשו ירחק מהן בכל ארחות**.

ב. בספר נחלת אבות (לנכד אחי הגר"א - נולד בוויילנא ונפטר בירושלם, עמוד פ', ובדפו"י דף ל"ד) כתב וז"ל: **וביותר הנשים ההולכות במצחם ובפניהם מגולות הולכים בשוקים וברחובות**, ומה אומר ואדבר, הלא מכבר לשמע אוזן אשר שמענו מפי נביאי אמת, פלצות בעתתני רעדה אחזתני, כמעט כל דבריהם על דורנו נאמר, ויאמר ה' יען פי גבהו בנות ציון ויתלכנה נטויות גרון וגו' (ישעיה ג' ט"ז), וכו', ומה יענו ליום פקודה בבא עליהם רעדה ופחדה, **היאך ישאו פניהם השחוצות, ובמה יכסה מצחם**

המגולות והעזות, עליהם נאמר (ירמיה ג' ג') **ומצח אשה זונה ה'ה לך מאנת הפלים**. ואמרו חז"ל (ויקרא רבה ל"ב פסק' ה') בשביל ד' דברים נגאלו אבותינו ואחד מהם **שלא שנו את מלבושיהן**, והנביא צוח וכו'.

ג. בספר חכמה ומוסר לר' אברהם ענתבי ראש רבני חלב (דרך הצניעות פרק א') כתב וז"ל: **אזה על דורותינו אלה שאפילו בעת שהולכות ברה"ר אינם מכסות את פניהם**, שאפילו מתעטפות בצעיף אינם מתעטפות יפה יפה, וכל פניהם יראה וימצא לעין כל רואיהם, ורואים אותן אחד גוי ואחד ישראל, וכל רואיהם יכירום, ואינם מרגישות בעצמם שהכל צופים בהם לחזות יפים, ומזה נולד כמה תקלות נזיקין וחבלות, ומביאין בני אדם לידי הרהור עבירה, וחוטאים ומחטיאים הבריות וכו', ועל זאת ידו כל הדווים ויחרדו איש אל רעהו, ואיך לא נחריד לבנם לבטל המנהג הרע הזה שהולכים ברה"ר בלתי מסוה על פניהם וכו', גם צר לי מאד על הנשים העומדות בפתח חצריהם שהוא פתוח על רה"ר שעומדים שם מבלי שום צעיף. (ועי' באריכות בהקדמה).

ובפרק ג' כתב וז"ל: **דרך הנשים הצנועות לשמור את עצמם לבלתי שום אדם יסתכל בהם וכו' ולהיותן גורמות לבני אדם לבא להרהר אחריהם, אבל דרך הפרוצות לגלות פניהם וכו'.**

ד. רבינו יונה כתב באגרת התשובה (אות נ"ח) וז"ל: **וצריכה האשה שתהא צנועה ונזהרת שלא יסתכלו בה בני אדם חוץ מבעלה, שהמסתכלים בפניה או בידיה, יורדין לגיהנום, והיא ענושה בעונש כל אחד ואחד מהם מפני שהחטיאה אותם ולא נהגה צניעות בעצמה ונכשלו בה.** (ועיין מש"כ בספר **חפץ חיים** בהקדמה בהגה"ה, על כללות דברי **רבינו יונה**, וז"ל: ששמר ודקדק את דבריו שלא יצא מגדר הדין, עכ"ל).

ה. וכעין זה כתב בספר **הגן לרבינו יצחק ב"ר אליעזר** (מחכמי אשכנז לפני כ-600 שנה, ליום שלישי) וז"ל: **לכן צריכה האשה להזהר שלא יסתכלו בה בני אדם חוץ מבעלה, מפני שהמסתכלים בפניה ובידיה יורדים לגיהנום, א"כ החטיאה אותם לפי שלא נהגה צניעות בעצמה ונכשלו בה והיא גורמת.**

ו. **הבן איש חי** כותב בספרו **קאנון אל נסא** (=חוקי הנשים) פרק י"ז וז"ל: (תורגם מערבית) ...אולם משתראה בדרך מראה אשר ימצא חן בעיניה, היא עושה את כיסוי פניה עגול כדי שתראה בקלות את המראה, באמת מעשה זה הוא פחיתות ובערות בוש וכלימה, אשה אחת עשתה בכיסוי פניה מעשה זה ופנו אליה שלשה בחורים ואמרו לה דברי זלזול מבישים.

ובספרו **נפלאים מעשיך** (אות ע') כתב בזה הלשון: ...ועוד מכרחה אנכי ללכת באותם המקומות בגלוי הראש והפנים

ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלוקים, וכו'.

ז. **ר' הלל קאלאמייער** כותב בספרו **שו"ת בית הלל** (סי' י"ד) וז"ל: ...כי מנהג זה של צניעות אשר היה מיוסד בעיה"ק מלפנים שהיו הולכות מעוטפות לאו מלתא דחסידותא הוא אלא מעיקר הדין וכו', וכל מי שאינה מתנהגת כן עבירה גוררת עבירה וכמה רעות מסתעפים מזה, כי פרצה קוראה לגנב לבוא עי"כ לידי הסתכלות, ואם אנו מוזהרים מדברי קבלה בְּרִית כְּרִיתִי לְעֵינַי וְמָה אֶתְבּוֹנֵן עַל בְּתוּלָה, לנשואה עאכו"כ, שהזהירה התורה וְלֹא תִתְּרוּ אַחֲרַי עֵינֵיכֶם וְרֹאיה מביאה לידי הרהורים רעים וכו', וזה כמה מדרכי היראה והצניעות שנשכחו מבנות ישראל ונעשו כהיתר וכו'.

פרק ו

איך הלכו בא"י בכלל ובירושלים בפרט עד סמוך לזמננו

א. באגרות ארץ ישראל (דף קע"ב) מביא וז"ל: הנשים הולכות בצניעות גדולה, כל המלבושים עד צווארם, ואין מגלים אפילו אצבע מבשר, וכשיוצאות לחוץ הן מעוטפות כולן בסדין לבן ובגד שחור על פניה והוא דק של משי ורואה ואינה נראית, ואפילו הבעל אינו

ירושלים בדברי ר' הלל קאלאמייער,
(וכן להלן פרק ט' אות ב').

פרק ז

איך הלכו במדינות אחרות

א. ר' יהונתן אייבשיץ כתב בספרו **יערות דבש** ח"ב דרוש ט' (עמ' קנ"ה) וז"ל: **ובאמת, נשי ישראל כשרות כשהולכות בשוק הן הולכות בכיסוי כל בשר, ואפילו פנים מכסין במדינות המזרח, וכן נאות לבנות ישראל שתלך מעוטפות ורק בפנים מגולות, ולא כל פנים, למען לא יכשלו בה בני אדם.**

ב. ראה דברי היש"ש (הובא לעיל פרק ג' אות ט') דהנשים מכסות עצמן ואינן מגלות פניהם כ"כ.

ג. ועיין לעיל פרק ד' אותיות ג'-ד'.

ד. **הבן איש חי** כותב בספרו **קאנון אל נסא (=חוקי הנשים)** פרק א' וז"ל: (תורגם מערבית) מנהג הנשים, מתביישות מכל איש אשר הוא זר להם, **ויכסו ממנו פניהם**, ואף אם הוא אדם זקן טוב שבטובים, גם תתחבא האשה מפניו ולא תעמוד מולו (ועיין שם מה שצווח).
וכן כתב בפרק י"ז וז"ל: וכן מנהגינו בעירנו זאת, **כשמהלכת אשה בסמטה מחוץ לביתה תשים כיסוי על פניה ותכסם עד שתשוב למקומה**. (ועיין עוד לעיל פר' ה' אות ו').

מכיר באשתו, ומכסות כל גופן, אפילו אם היתה נראית אצבע קטנה היה גנאי גדול להם, ומלעיגים על מלבושי הנשים שלנו **והדין עמהם, וכו'.**

ב. **במחברת הערוך לר' שמעון פרחון** (ח"ב דף נ"ז שורש צם) מביא וז"ל: **מנהג ארץ ישראל ובבל ואספמיא, כל הנשים מכסות פניהן בסדין, וכשנותנין אותן על פניהם, מניחין דרך שפת הסדין חור אחד כנגד עין אחת להסתכל בו, כי אסור להסתכל בנשים... ובארץ אדום בלבד, הנשים מגולות פנים.**

ג. בספר **שבחי ירושלים** (מלפני כ-150 שנה, דפוס זיטומיר דף י"ח) מביא וז"ל: **...וגדרו בו משום חשש עבירה, כי מנהג המדינה שהנשים הולכות מכוסות פניהם ומעוטפות.**

ד. ובספר **שערי ירושלים** (מאותן שנים) כתב בשער ט' עמ' קנ"ה וז"ל: **והנשים עומדות מבחוץ ומסתכלים בעד אשנבי ביהכ"נ ובעד הפתח והם מעוטפים בסדינים לבנים מראשם ועד רגלם מפני הצניעות.**

ובעמו' קס"ז כתב וז"ל: **בירושלים הולכות הנשים בסדינים לבנים מעוטפים מראשם ועד רגלם כשהולכים בשוק מפני הצניעות אפילו הבתולות, ואף נשי הישמעאלים וכו', אף על פניהם נותנים מסוה דק.**

ה. וראה לעיל פרק ה' אות ז' עוד ממנהג

לבוש הצניעות

ה. בשו"ת **אז נדברו** (חלק י"ב סי' מ"א) כתב ההנהגות שבק"ק תימן יצ"ו וז"ל: א. הקפידו ללכת עם שמלה רחבה מאוד, ב. הקפידו ללכת עם שני מטפחות בבית, **וכשיוצאות לרחוב מוסיפות עוד מטפחת גדולה שבה מכסה את כל הראש והפנים, ומשאירה רק עין אחת מגולה ואף את ידיה מכסה ואף בתולות מתכסות עם שני מטפחות, וכשיוצאות לשוק מוסיפה עוד מטפחת אלא שאינה מכסה פניה, ג. הנשים לא היו יוצאות לשוק אלא בשעה שהגברים בביהכ"נ, כי היו שעות קבועות בכל בתי הכנסת, וכו', כל מה שכתבתי אינו סתם חומרות שנהגו, אלא היו אצלם דבר עיקרי ואשה שעוברת על אחד מדברים אלו נקראת פרוצה.**

ו. וכן כתב בספר **סערת תימן** (לר' **עמרם קורח** מחכמי תימן) דף קי"ז וז"ל: כשיוצאה מביתה לבית אחר במבוי נותנת על ראשה רדיד קטן, ואם יעבור איש במבוי מכסה בו את פניה, ועומדת במקומה עד יעבור מלפניה. אבל כשיוצאה מרחוב לרחוב אפילו בתוך השכונה לובשת רדיד ארוך ורחב ומכסה בו הרדיד אשר על ראשה וכל בגדיה שעליה, ובקצותיו כורכת על ידה, **ומכסה את פניה בסדין** ארוג מחוטי משי דקים, קורין לו מג'מוק, כדי שתהא רואה, **ואין נראה מגופה אפילו כחוט השערה**, ואינה פושטת רדיד זה אלא אחר שתחזור ותגיע לביתה.

ז. וכעין זה כתב בספר **אבן ספיר לר' יעקב ספיר** (חלק ב' בית עדן פרק ח' דף ל').

ח. ר' **אברהם ענתבי** כתב בספרו **חכמה ומוסר** (דרך הצניעות פרק א') וז"ל: וגם שמעתי, **שבכל גלילות ישראל, שמנהג נשי ישראל שנותנות מסוה על פניהם מלבד הצעיף, ואפילו בביתם לא יסירו המסוה מעל פניהם, ואחד משלוחי א"י הגיד לי, שנתאכסן בביתו של בעה"ב בבבל, ונתעכב בביתו של בעה"ב יותר משנה תמימה, ולא אירע שום פעם שפגש באשתו של בעה"ב מבלי מסוה על פניה, ובפרט כשיש אורח בביתה אינה יוצאת אפילו לחצר כל עוד שהאורח מצוי, אלא דווקא כל כבודה בת מלך פנימה.** (ועי' באריכות בהקדמה).

ט. מובא בספר **מלכי ישורון** (עמ' 290) והעתיקו בקונטרס **לבוש היהודי** (עמ' 9): בשנת קמ"ח וכו' יהודי ספרד היתה בהם צניעות גדולה עד שהאח לא היה מכיר באשת אחיו והאב לא היה מכיר את כלתו אשת בנו ומעולם לא נמצא אשה עבריה ברחובות קריה והיוצאת לאיזה הכרח היתה יוצאת **בפנים מכוסות** והולכת במרוצה בצידי הדרכים ואך בבוא יהודי צרפת לסיביליא התחילו נשותיהם לפתוח חנויות של סחורות ושל מלאכת יד והיה שם רב גדול שמו ר' יצחק בן שושן והרעיש את העולם על זה.

ג. וכן שם אות י"ד לגבי רחל אמנו.
ד. וכן שם אותיות ט"ז-י"ז לגבי דינה,
(וכל הנ"ל מיירי כשהיו בתולות).

ה. באגרות ארץ ישראל (דף קע"ב)
מביא וז"ל: וכשיוצאות לחוץ הן
מעוטפות כולן בסדין לבן ובגד שחור
על פניה והוא דק של משי ורואה
ואינה נראית, ואפילו הבעל אינו מכיר
באשתו, ומכסות כל גופן וכו', והדין
עמהם, ומיד כשבאתי הנה, כל מלבושי
בתי הגדולה תקנתי כמנהג המדינה.
עכ"ל.

ו. וכתב בספר שערי ירושלם (בעמ'
קס"ז) וז"ל: בירושלם הולכות הנשים
בסדינים לבנים מעוטפים מראשם
ועד רגלם וכו' אפילו הבתולות וכו',
אף על פניהם נותנים מסוה דק. (הובא
לעיל פר' ו' אות ד' באריכות).

ז. בדברי הרמב"ם (הובא לעיל ריש פר' ג')
מבואר היאך הלכו הבנות בכל הגולה
לבד מארץ אדום, וכעין זה הבאנו (שם)
משאר ראשונים (עי"ש באריכות).

ח. בספר אגרת הקודש לר' גרשון
הלוי סג"ל מפראג (מלפני כ-400 שנה,
ויש שקראוהו גלילות א"י, והובא בספר אוצר
מסעות עמו' 186) הנדפס עם הסכמת
הב"ח, כותב בתוך דבריו על מסעו
ל"עשרת השבטים" וז"ל: ומנהג המלך
ההוא וכו' ושתי בנות צנועות גדולות
וכו' וכשיוצאות מסוה על פניהן שלא
יסתכלו בהן בני אדם ויחטיאום חלילה.

י. וכן היה המנהג נפוץ בזמנם של
הרמב"ם והסמ"ג בארצות שונות
כמבואר בדבריהם להדיא, (הובאו לעיל
ריש פרק ג').

יא. וראה לעיל פרק ו' אות ב' מנהג
בבל וספרד, ומבואר שם שכך הלכו
בשאר כל הגולה לבד מארץ אדום, וכפי
שמשמע מהרמב"ם הנ"ל.

ושמעתי באשת חיל שהיתה יפ"ת, והיתה
נוטלת פחם ואבק קוטרא שעל פי התנור
ומשימה על פניה, שלא תהא נראית יפה
בפני בני אדם ויכשלו בה, ובפני בעלה
היתה רוחצת פניה.

(אורחות יושר למהר"י מולכו
מלפני כ-250 שנה, פרק ח')

פרק ח

האם הבתולות ג"כ בכלל

א. בספר בניהו (מגילה י"ד) כתב לגבי
שרה אמנו וז"ל: ומה שנקראת יסכה
במשמעות זו שהכל סכין ביופיה
זה היה לה בקטנותה בעת שנולדה
דעדיין לא היה לה דעת לשמור עצמה
להצניע עצמה, ואחר שגדלה קצת
היתה מצנעת עצמה ושום אדם לא
ראה אותה, ולכן דקדק הכתוב שלא
לקרותה בשם יסכה שיש בו משמעות
זו שהכל סכין ביופיה אלא רק פעם
אחת בעת שמדבר במוליד אותה הוא
הרן שקראו אבי יסכה.

ב. ועיין לעיל פרק א' אותיות ט'-י"ג
לגבי רבקה אמנו.

פרק ט

למה לא הלכו כך
בכמה מקומות

א. ר' שלמה אליעזר אליפנדרי כותב בספרו **שו"ת סבא קדישא** (ח"א סי' ל"ב) וז"ל: ...אלא שאחר כמה שנים, מפני סיבה שנשתנית הכיסוי שעל ראשה, אח"כ התחילו לשנות גם שאר מלבושים שהיה להן ביחוד לנשי ישראל איזה מהן, ועי"ז בהמשך הזמן התחיל מעט מעט הקלקלה באיזה מהן לצאת בכיסוי ראשה וגופה לבד שלא ברצון חכמים, והיו העם צועקים תמיד על זה, וגם מנהיגי העם היו מצטערים על זה, אבל לא היה בידם לגדור הפירצה הזאת, שבאמת ימשך מזה כמה דברים רעים, הסתכלות בהן, וגילויי שער, וכדומה, וכבר אמרו (ברכות ס"א). אחורי ארי ולא אחורי אשה.

ב. ר' הלל קאלאמייער כותב בספרו **שו"ת בית הלל** (סי' י"ד) וז"ל: ועתה אל בית יעקב אשים דברי ידעתי בנות ציון ידעתי כי לא במרד ובמעל עשיתם כאלה, רק סיבות הדבר כי נתגדלתם רבות בשנים בארצות העמים, ושם נתקיים בעוה"ר בנו, ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם, והיה העקוב למישור, וזה כמה מדרכי היראה והצניעות שנשכחו מבנות ישראל ונעשו כהיתר וכו', עכ"ל. וראה ראשית דבריו שם (מובא לעיל סוף פרק ה').

ג. כתב **הצמח צדק** (שער המילואים שו"ת סי' מ"ה) וז"ל: וצריכה להזהר ולכסות כל שערה, שהרי זהו ערוה ותאוה, ואיך תעורר תאוה לבני אדם, ואינו דומה לפניה שאינו מכוסה דהא לא סגי בלאו הכי, דלא תוכל לילך אם עיניה יהיו מכוסות, ואדרבא מצינו בשבת (ס"ה.) ערביות יוצאות רעולות, ופירש"י שדרך נשים ישראליות שבערב להיות מעוטפין ראשן ופניהם חוץ מהעינים וכו', **אם כן נהי שבמדינות אלו לא נהגו לכסות הפנים משום דטריחא מילתא וגם שלא יצחקו העכו"ם עליהם, אבל למה תגלה שערות ראשה וכו'.**

פרק י

אם הוא לבוש הגוים
וממי לקחיה
ואם צריך ללמוד מהם

א. כתוב במדרש **חופת אליהו** (פרק ד' סי' מ"א) וז"ל: ד' דברים אמר אדריינוס לבני פלטין שלו, **מה שישראל עושין לנו נאה לעשות ... נשיהן של אלו יוצאות ופניהם מכוסות.**

ב. ר' אברהם ענתבי רבה של ארם צובה כתב בספרו **חכמה ומוסר** (דרך הצניעות פרק א') וז"ל: ...והיה להם ללמוד ק"ו מנשי הנכרים, שכולם נוהגות חוץ מהצעף נותנות מסווה על פניהם כשהולכות ברה"ר, כדי

ה. בספר **אורך ימים** (לר' שמואל בנבנשתי מלפני כ-450 שנה) פרק ב' כתב וז"ל: **כל בת ישראל תקח מוסר מצניעות נשי ישמעאל וכו'.**

ו. בספר **התדמות הלשון** (להגאון ר' ב"צ חיים לובעצקי זצ"ל) בביאורו לשה"ש (ד' ט') כותב וז"ל: **ופריצות הוא התגלות הפך הצניעות, וכמעט כל מקום סדוק בגוף הוא מקום גנאי, וכן אמרו שכן צנועות כוחלות עין אחת, וכן אמר (שה"ש ד' ט') לַבַּתָּנִי אֶחָתִי כָּלָה וכו' בְּאַחַת מַעֲיָנֶיךָ, והשניה מכוסה ורעולה, וכן ערביות יוצאות רעולות מחמת צניעות וכו', כמו שאנו רואים היום אצל הערבים בארץ ישראל וכו'.**

ז. וכתב בעל **המנורת המאור** בספרו (נר ז' כלל ב' חלק א' פרק ב') וז"ל: **כמה היא גדולה מעלת הצניעות, שאפילו מי שהוא מאומה אחרת הוא אהוב ומפואר בעבורה, כדגרסין בפרק קמא דברכות (ח:) תניא, אמר רבן שמעון בן גמליאל, בשלשה דברים אוהב אני את הפרסיים, צנועים וכו', ואם האומות הפרוצות מורגלים בדברי צניעות, מה לעשות לישראל המובדלים משאר האומות בקדושה ובטהרה ובצינעא.**

שלא יסתכל בהם שום אדם כלל, ואין אנחנו בני ישראל לא נלך בחוקותיהם בזה הדבר מק"ו, ואין שפחה תירש גבירתה שזאת היתה הצניעות נחלת עבדי ה' אלו נשי בני ישראל... וגם אני שמעתי שהגוים מדברים סרה ומלעיגים על נשי ישראל, והיו לעג בפיהם ואומרים שלא כך היו נשים העבריות, שאנו יודעים שהיו צנועות הרבה, ואין עתה נהפכו מטובה לרעה, ואוי לאזנים שכך שומעות. (ועי' באריכות בהקדמה).

ג. ר' **עקיבה פרוש** בעל **משנת ר' עקיבה** כתב (בקונטרס קדושת ישראל הנדפס בסו"ס **אבני שיש**) וז"ל: **ובעוה"ר בדור פרוץ כזה שפיר עלול הוא שהדור כולו אתי למיסרך ולהמשך אחריהם, וישתכח דת יהודית לגמרי, וכמו"כ מתחלל שם שמים הרבה עי"ז, וביחוד בארצינו הקדושה ת"ו, שהערביות יוצאות רעולות, עטופות במלבושיהן הכי צנועות, וא"כ הוי לענ"ד שעת הגזירה ובפרהסיה ביחד.**

ד. וכתב **הפלא יועץ** (ערך מחשבה) וז"ל: **ועל אחת כמה וכמה צריכה האשה להיזהר בזהירות יתירה שלא להכשיל את אחרים, כי האשה ההיא תשא את עוונה, והיא נוטלת חלק בראש, כי המחטיא את חברו הוא רע ומר יותר מההורגו, וכו', ושבח אני את בני ישמעאל בענין זה שמסתירים נשותיהן מכל איש.**

"כמעט כל עונש האשה בעולם הזה ובעולם הבא וזכייתה לעולם הבא תלוי בצניעות". (חסד לאלפים לבעל הפלא יועץ או"ח סי' ג')

פרק יא

מה זוכות אלו ההולכות כך

א. בגמרא (מגילה י' סוטה י' הובא באריכות לעיל פרק א' אותיות י"ח-כ"א, עיי"ש) כל כלה שהיא צנועה בבית חמיה זוכה ויוצאין ממנה מלכים ונביאים מנלן מתמר וכו' דכסתה פניה בבית חמיה וכו'. (ועי' בבו יהודע בסוטה שם למה נקט בבית חמיה).

וכן דרשו בגמ' (סוטה שם, מכות כג:) עה"פ (בראשית ל"ח כ"ו) צדקה ממני: יצאת בת קול ואמרה ממני יצאו כבושים. פירש"י (במכות שם) וז"ל: דברים נעלמים הללו מאתי יצאו, שלפי שיהודה היה מלך, והיא זכתה לצאת ממנה מלכים מתוך שהיתה צנועה בבית חמיה, יצאתה גזירה זו מלפני שיצא זרע משניהם וכו'.

ב. בספר בעש"ט עה"ת (וישב אות ה') כתב וז"ל: פי כסתה פניה וכו', וכשהיה הבעש"ט בסטמבול ראה יונגע לייט שהיה להם נשמת תנאים ואמר שזה מגודל צניעות הנשים. (הובא באריכות לעיל פר' ד' אות א').

ג. ובספר קב הישר (פרק כ"א) כתב וז"ל: זה הוא כלל גדול, כל אשה שהיא צנועה במעשיה ובמחשבותיה, זוכה שיצאו ממנה נביאים וחסידים ואנשי מעשה, וראיה מתמר.

ד. וכתב ר' יהונתן אייבשיץ בספרו יערות דבש (ח"א דרוש י"ב) וז"ל: צאו וראו מתמר אם המלכות איך כסתה פניה ויהודה לא היה מכיר בה בכלתו

הנשואה לבניו, ראו מה זכתה, אשר כל זרע מלכות בית דוד שהיא משפחה נבחרת מכל היצורים יצאו ממנה. וכן יזכו כל הנשים הכשרות שיולידו בנים כשרים.

ה. בספר שפתי כהן עה"ת מגורי האריז"ל (סוף פרשת חיי שרה) כתוב וז"ל: בצעיף ותתקס, לפי שכסתה פניה זכו בניה לענני כבוד, וכן צעיף גימטריא אלו ענני כבוד.

ו. האלשיך הק' בספרו תורת משה (בראשית פר' כ"ד פס' סד-סה) כתב וז"ל: ותקח הצעיף ותתקס, ובמדרש (הובא לעיל פרק א' אות י"א) שנים נתכסו בצעיף וילדו תאומים, רבקה ותמר. ותהיה הכוונה להורות כי לפי רוב צניעות האשה כן תפקד בבנים, כענין (תהלים קכ"ח) אשתך כגפן פריה בירכתי ביתך, וזה יורה בזה כי שנים נתכסו בצעיף שהוא כסוי ועטוף יתר, ונפקדו ללדת שנים שנים. ואחר שהיה בשנים, לא מקרה הוא, כי אם בעצם מן השמים על צניעותן ביותר.

ז. וכתב בספר חכמה ומוסר (דרך הצניעות פרק א') וז"ל: ...פוק חזי מה שאז"ל על שרה אמנו וכו', שתמיד היתה מכסה פניה אפילו בביתה וכו', וכן ג"כ בתמר וכו' שהיתה מכסה פניה אפילו בביתה עם בעלה כמו שהיתה עושה שרה. מה זכו, ששרה היתה אם כל ישראל ויצאו ממנה כמה מלכים ונביאים וחכמים וחסידים לאין חקר

תולדותיה, כדרז"ל, כי כִּסְתָה פָּנֶיהָ וגו', בשביל צניעות יתירה של תמר זכתה וכו'.

ומספר, וגם תמר, יצאו ממנה כל מלכי בית דוד ומשיח ישראל. (ועי' באריכות בהקדמה).

פרק מיוחד ע"ד חכמת האמת

א. איתא בכתבי האריז"ל בספר ליקוטי תורה (פר' וישב), וז"ל: וְתָכַס בַּצֵּעִיף. והוא כי לעיף גי' ר"ן והוא סוד ג' שמות ע"צ שצג' אצות שכ"א יש לו ע"צ וי' אותיות וד' השורש גי' לעיף. והאריך יותר בספר הליקוטים (וישב סימן ל"ח פ' ויגד לתמר) וז"ל: וְתָכַס בַּצֵּעִיף וְתִתְעַלֶּף, לעי"ף גי' ר"ן, והם ג"פ ע"צ, הם רי"ו. וצג' שמות ע"צ יש ל' אותיות, וד' אותיות השורש, הרי ר"ן כמנין לעי"ף. והכונה היא, וְתָכַס בַּצֵּעִיף וְתִתְעַלֶּף, תרגומו ואתתקנת. פירוש, כי נתקשט' בקישוטי האצות, שכל א' יש לו ע"צ ועשר אותיות כנז', שעולים לעי"ף, כסמה פניה עם זה הלעיף.

ב. עוד כתוב בספר הליקוטים (פר' בראשית סימן ג') וז"ל: כי אדכ"ר קודם שחטא היה לו זיכרא עילא וכו', וכיון שחטא, אותה הזיכרא נסתלקה ממנו, כנודע מספר הזהר פ' בראשית דף ל"ו ריש ע"ב, וז"ל, וְתִתְעַלֶּף עֵינֵי שְׂעִיָּהֶם וגו', וַיִּדְעוּ כִּי עִרְבָם הֵם, דאזדו זיכרא עילא דהוה חפי עליהו, ואסתלק מנייהו וכו', ומלכזש מוה וכו', לקמוס הנשים

ח. כתב בספר בן יהוידע (מגילה י:) וז"ל: זוכה ויוצאין ממנה מלכים ונביאים. קשה וכו', מלכים אם ירבו הצנועות לא אפשר שירבו המלכים וכו', ונ"ל בס"ד כל ראש ישיבה נקרא בשם מלך כמ"ש וכו', אי נמי תזכה לחכמים גדולים שנקראים בשם מלכים וכמ"ש מאן מלכי רבנן שנאמר ב' מְלָכִים יִמְלְכוּ. (ועיי"ש עוד מה שהאריך הרבה בזה).

וכן האריך במס' סוטה (י:) ובסוף דבריו כתב וז"ל: ובני ידידי כה"ר יעקב נר"ו פירש, בא לרבות בתיבת כל אפילו שאין לה יופי כ"כ וכו', גם אפילו שהיא אינה ממשפחה המיוחסת הרבה, אפ"ה זוכה שיצאו ממנה מלכים ונביאים, דהאי מלכים לאו דוקא, אלא ר"ל בעלי שורה גדולה, כמו נשיאים וכיוצא, והאי נביאים לאו דוקא אלא בעלי רוה"ק, עכ"ד נר"ו, עכ"ל.

ט. עוד כתב בספר בן יהוידע (מגילה יג:) וז"ל: וְדְבוּרָה אִשָּׁה נְבִיאָה וכו', דבא הכתוב לתת טעם שני על אשר זכתה לנבואה וכו', וכיון שהיתה צנועה במידת חסידות לכך זכתה לנבואה, דאמרו רז"ל בשכר הצניעות זוכין לנבואה, וכמו שאמרו גבי תמר וכו'.

י. בספר תורת יחיאל (לר' עקיבא יוסף שלעזינגער בעל לב העיברי) כתב (בראשית א') וז"ל: ולפי רוב הצניעות כן

וכו' וזהו הקשוט של הנשמה שיעשה לה פְּתִיגִיל מלבוש הנעיף שיתכסה צו כל צגדיה וקשוטיה שהם מעשה מלותיה שהם הקשומים שלה שצפנים שאם לא כן ח"ו יהיה למחנות ש"ק מספר ארבע מאות איש עמו שהם הקלי' הנק' קש ושק נוֹלֵה של עזים ששולטים הקליפות ת' איש דעשו צנשמח ח"ו:

תם ולא נשלם

ובודאי כל ירא ה' ישתדל לחזק ולעודד ואין צריך לומר שלא ידבר ההיפך, שמלבד איסורי לשה"ר והוצאת שם רע וכו' הלא יירא מלגרום לאחרים להימנע מזה, ואיתא ברמב"ם ריש פ"ד מהל' תשובה שהמעכב הרבים מלעשות מצוה עווננו גדול והוא בכלל מחטיאי הרבים ואין מספיקין בידו לעשות תשובה, רח"ל. ויעוין רש"י בחקותי פרק כ"ו פסוק ט"ו מה סופו של המואס באחרים העושים מצוה.

הצדקניות, כמו רצקה שנאמר זה (שם כ"ד מ"ה) וְתִקְוֹ הַצִּעִיף וְתִתְכָּס, וכן תמה, שנא' (שם ל"ח כ"ד) וְתִתְכָּס בַּצִּעִיף וְתִתְעַלֶּף, וכן אסתר שנא' זה (אסתר ה' א') וְתִלְבֹּשׁ אֶסְתֵּר מַלְכוּת, כל זה רומז לאותה זיכרא, שהוא הפנימיות של המלבוש של חוה. ולזה תמלא נעיף צגימטריא נ"ה, רמז אל האור הנזכר.

ג. כתב בספר דבר בעתו מתלמידי האריז"ל (דף פ"ג ע"ב ד"ה והרדדים) וז"ל: שהצעיף הוא שמכסה כל גופה ופניה. ובסמוך לו (דף פ"ד ע"א) כתב וז"ל: וְתִזְוֹת פְּתִיגִיל מִזִּגְרֵת שֶׁקֶ. וכו' והוא הנעיף כמ"ס צרקה וְתִקְוֹ הַצִּעִיף וְתִתְכָּס והוא מכסה כל המלבושים וכל הקשומים, הוא רמז לקשוט הנשמה שיהיה האדם נקטר צמעסיו וכו' כי הנה יש לבוש עליון שמתכסה צו הנשמה כמ"ס הזכר על בְּבִגְדוֹ בָּהּ ל' צגד והוא מלבוש הנקרא אלוה כמ"ס ע"פ לְלֶבֶר אֲשֶׁר יִרְכּוּ לְסִתְרָה וְיִסַּף אֱלֹהִים בְּעֵדוֹ

אמרו רז"ל, בשביל ד' דברים נגאלו אבותינו ממצרים בזכות נשים צדקניות ובשביל שלא שינו את שמם ובשביל שלא שינו את לשונם ובשביל שהיו תולין בטחונם בהקב"ה, וכמו שהיתה גאולה ראשונה כן תהיה גאולה אחרונה. ואם כן הרי לפניך שבזכות נשים תהיה גם כן הגאולה אחרונה, ע"כ צריכין הנשים להיות צנועין יותר מן האנשים ולא ילכו אחר שרירות לבם בהליכה במלבושיהן וכו', ואנחנו בגלות המר אשר על פי הדין ראוי לנו לילך שחורים ולהתעטף שחורים ולהתאבל על אריכות הגלות ועל חורבן בה"מ ועל אחינו בני ישראל הנתונים בצרה ובשביה, ולא די שאין אנו מתאבלים אלא מוסיפים חטא על פשע שהולכות נטויות גרון וכו' מי יוכל לספר גודל העונש שלהם אשר המה מעכבות הגאולה בעוה"ר וכו', ע"כ צריכה כל אשה הכשירה וצנועה בישראל לראות להיות הילוכה בצניעות ולא בפריצות כדי שתהיה זוכה לצאת ממנה נביאים וחסידים וכו', וכל הזהיר בארבעה דברים הנ"ל שנגאלו אבותינו יזכה למהר ולקרב את גאולתו. כגאולה ראשונה תהיה גאולה אחרונה שבזכות ארבעה דברים האלה תהיה הגאולה במהרה בימינו אמן: (קב הישר - פרק פב)

דברי חיזוק והשקפה נכונה ע"פ גדולי הדורות

כאבותינו ואבות אבותינו וכו' כגון שינוי לשון, שם, מלבוש, מנהגי ביהכנ"ס וכו' ובניו יחנך כך, הגם שנראה כדבר קטן, אבל סוף מביא עד עיקרי הדת והאמונה.

(ע"פ שם ח"ב שאלה כ"א)

והיה כי יאמרו אליכם מה העבודה הזאת לכם וכו' מה אתם מנהיגים דברים חדשים וכו'? אף אתם ענו להם ההיפך, שאדרבה אנו מטרתינו אחת, להישאר ישנים כמו פעם.

(ע"פ שם ח"א כלל ט' שאלה צ' בהערה בסוף)

...אז יבכו הוריה וכו' כי בעצמם גרמו, כי מחצופה קטנה יוצא גדולה שאילו חינכו בלא שינוי שם לשון מלבוש וכו' ודאי לא באה לכך.

(ע"פ שם ח"א שאלה י"ג בהערה)

..."רחל מבכה על בניה וגו'", ממאנת להנחם שהתורה והיהדות לא יוסרו מבניה. ואומרת בעצב מה נעשה בדור יתום כזה, מי יעזרנו להשאר נאמנים לדרך התורה. ע"ז מנחם השי"ת, אל תחששו, וכי קצרה ידי מלהושיע? מי גאל את אבותיכם ממצרים

כשהיו מובלעים בין כופרים ואפיקורסים, כי היראים באמת היו נגד הפושעים א' מחמשים בלבד, מי הושיעם בימי היוונים שהחשמונאים היו מעטים והוכרחו להלחם עמם וגם עם המתיוונים שהתאחדו עמם? הלא אנכי ה'! דעו שאני ה' לא שניתני... לכן עשו בכל יכלתכם להשאר נאמנים בלא שום שינוי הקל ביותר כי ה' עמכם.

(ע"פ שם ח"ב שאלה כ"ב)

כדי שלא יטעו שאיני מכיר העולם של היום, בכותבי ספר מוסר הכל ע"פ הגמ' מבלי לחסר מאומה ושלא לשנות אפי' מעט מהכתוב להתאימה לפי הזמן, ומבינים שספר כזה לא ישפיע ושהמחבר יהיה ללעג, כי כהיום אפי' בין החרדים יש הרבה לצים ואפי' צבועים. לכן אבאר.

א': וכי מה יכול הלעג להביא, למעט כבודו ושמו וידידיו וממונו. אבל יהודי שקורא קרי"ש באמת, ובעבור עול מלכות שמים מוכן למסור נפשו ורכושו, וכי יש איזה מין השפלה שיוכל לעכבו.

ב': באמת אין "עולם של היום". כי מעולם בני אברהם יצחק ויעקב האמיתיים כשמוכיחים אותם באמת תיכף מתחרטים וצועקים לה', סלח לנו כי חטאנו, השיבנו, ועזרנו לשוב לקיים את התורה. ומטרת הספר היא רק ליהודים כאלה.

(ע"פ עת לעשות להגה"ק ר' הלל קאלאמייער מגדולי תלמידי החתם סופר, בהקדמה לח"ב בהערה, מתורגם מאידיש ובקיצור לשון)

השי"ת ודאי ישלים מלאכתו, כגון שיראה שיבוא זמן שהאמת תתייקר וכו', כך שיווצר

"עם לבדד ישכון" כאלו שיהיו מובדלים וכו', כי הם לא יסבלו השינוי הקטן ביותר, והם ייקראו בשם "כולך יפה רעיתי ומום אין בך" ואז יקויים נבואת זכריה (י"ג ט') "וצרפתים כצרף את הכסף" וכו'.

(ע"פ שם ח"א שאלה כ')

יהודי אמיתי חייב לצעוק אני וצאצאי חפצים עד עולם לקיים כל התורה יחד עם התקנות והמנהגים בלא שום שינוי קל

ולא תאמרו נשתנו העתים, כי יש לנו אב זקן ית"ש והוא לא נשתנה ולא ישתנה.

(צוואת מרן החת"ס זיע"א)

...המואס בקיצוניות חלקו עם הזייפנים... הבינוניות שיש לה זכות הקיום האוהבים את הקיצונות ושואפים אליה בכל משאת נפשם ומחנכים את צאצאיהם לפסגת הקיצונות... חובת חינוכנו לקיצונות...

(קובץ אגרות חזו"א ח"ג אגרת ס"א)

וענין שונאי השם נמצא לפעמים גם באנשים שהם עושים המצות ונזהרים מכל עבירה במעשה ובלשון, אם נפשם רעה ובקרב לבם יקשה להם כאשר חבריהם עוסקים בתורה וירע בעיניהם בהיות בני אדם עובדים את ה' ויראים מלפניו, כאשר תאמר על האיש אשר לא יחפוץ שיכבדו בני אדם את המלך ושיעבדוהו, כי הוא שונא את המלך, כל שכן אם הוציאו מחשבתם אל הפועל, שהם מניאים את לב בני אדם מעסק התורה ומן המצוות, כי הם שונאי ה', עכ"ל.

(שערי תשובה לרבינו יונה שער ג' אות ק"ס)

הגה"צ ר' בנימין ראבינאוויץ זצוק"ל אמה, **שידוע שנשים צדקניות במצרים היו מורחות על פניהן טיט לפני יציאתן לרחוב** וכו'. ובביתן לפני בעליהן היו כן מתלבשות נאה, ולכן זכו שששים רבוא יהודים יצאו ממצרים. ובזכות ש"לא שנו לבושם" הם זכו למעש"ט ולמצוות, כמו שבת מילה ופסח, ובזכות המצוות והמעש"ט זכו להגאל. ובימינו זכינו להרבה מצוות כמו צדקה, חסד, תורה, באופן שכמה דורות לא ראינו. ומה שחסר זה לבוש הצניעות. כשהנשים תקבלנה על עצמן לתקן את בגדי הפריצות ולחזור לדרכי זקנותיהן ש"לא שנו את לבושן" הן בודאי תבאנה את המשיח במהרה, אכי"ה.

(כתר הצניעות עמ' רמ"ב)

ואין הדורות נגאלים אלא בזכות נשים צדקניות שבדור

שנאמר זכר חסדו וְאִמּוֹנָתוֹ לְבֵית יִשְׂרָאֵל (תהלים צ"ה ג') לבני ישראל לא נאמר אלא לְבֵית יִשְׂרָאֵל. (מדרש זוטא רות פרשה ד' פס' י"א וכן איתא בילקוט שמעוני רות פרק ד' רמז תרו)

שמות ספה"ק ומחברים המובאים בקונטרס

(סדר אקראי ואין מוקדם ומאוחר בתורה)

מקרא

- **תורה:** לך לך, חיי שרה, וישב
- **נביאים:** ישעיהו, ירמיהו, יחזקאל
- **כתובים:** שיר השירים, רות, אסתר

חז"ל

- **משנה:** מדרש זוטא
- **תלמוד בבלי:** ילקוט שמעוני
- **תלמוד ירושלמי:** מדרש חופת אליהו
- **תנא דבי אליהו:** יונתן בן עוזיאל
- **מדרש רבה:** זוהר הק'

גאונים וראשונים

אחרונים פוסקים ומפרשים

ספרי חסידות ומוסר ושאר ספרים

• ר' סעדיה גאון	• שולחן ערוך	• אברבנאל	• מנורת המאור	• חכמה ומוסר
• הגאונים	• מהרש"א	• הרד"ק	• עקידת יצחק	• בן איש חי
• ספר הערוך	• ים של שלמה	• קרבן העדה	• כתבי האריז"ל	• שיח שרפי קודש
• רש"י	• ר"ע מברטנורא	• שו"ת בית הלל	• ראשית חכמה	• אבן ספיר
• רמב"ם	• ר' יעקב עמדין	• פתח האהל	• דבר בעתו	• אגרות א"י
• סמ"ג	• ר' יהונתן אייבשיץ	• מצודת דוד	• קב הישר	• זיו הזוהר
• הטור	• משיב נפש להב"ח	• מצודת ציון	• מהר"ל	• סערת תימן
• הרוקח	• סדר גט רבה	• יפה תואר השלם	• בעש"ט עה"ת	• שערי ירושלים
• רבינו בחיי	• של"ה הק'	• צמח צדק	• שפתי כהן עה"ת	• שבחי ירושלים
• רבינו ירוחם	• אלשיך הק'	• שפת אמת	• דברי דוד עה"ת	• תורת יחיאל
• רבינו יונה	• הפרישה	• שו"ת פני יצחק	• להט"ז	• עץ יוסף
• הר"ן	• באר הגולה	• ילקוט מעם לועז	• אגרא דכלה	• עוד יוסף חי
• פסקי הרי"ד	• ר' אליהו מזרחי	• שו"ת אז נדברו	• מדרש פנחס	• נפלאים מעשיך
• מרדכי	• כנסת הגדולה	• שפתי חכמים	• רמתיים צופים	• שמירת הלשון
• רדב"ז	• באר היטב	• תפארת ישראל	• פלא יועץ	• ר' עקיבה פרוש
• אבודרהם	• מחברת הערוך	• מהרש"א	• נחלת אבות	• התדמות הלשון
• ר' יהודה החסיד	• ביאורי הגר"א	• אליפאנדרי	• אורחות יושר	• מלכי ישורון
• פיוט לר' משה	• פני משה	• חוקי הנשים	• שבט מישור	• י"ג אורות
• בן עזרא	• חתם סופר	• בניהו בן יהוידע	• אורך ימים	• מתוק מדבש
• ספר הגן	• שמנה לחמו	• משנה ברורה	• אגרת הקודש	• כתר הצניעות
• המאירי				
• מדרש האור				

יו"ל פה עיה"ק ירושלם תובב"א, לזכות את הרבים. מהדורת שובבי"ם תשע"ו.
לקבלת הגליונות או הקונטרסים, וכן להערות והארות

נא לפנות לפאקס: 02-6260690, או לת.ד. 50243 י-ם ולרשום עבור:

וכן ניתן להשאיר הודעה במס': 07726-42753 ואח"כ * 2

* תשואות חן לכל המסייעים שהאירנו בתוספת מראי מקומות לזיכוי הרבים *

